

ΤΕΛΕΤΗ ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ALAIN SUPIOT, ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΟΥ COLLEGE DE
FRANCE, ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ Α.Π.Θ.

ΕΠΑΙΝΟΣ

Χριστίνας Δεληγιάννη - Δημητράκου, Καθηγήτριας Νομικής Σχολής Α.Π.Θ.

Ο ALAIN SUPIOT, Η ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Κυρία Αναπληρώτρια Πρύτανη
Κύριε Κσμήτορα
Αγαπητοί και αγαπητές συνάδελφοι
Αγαπητές φοιτήτριες και φοιτητές
Κύριε Καθηγητά Alain Supiot

Από τις αναλύσεις που προηγήθηκαν προκύπτει με σαφήνεια ότι Alain Supiot, πέρα από διάσημος εργατικολόγος, είναι και ένας διεθνούς φήμης στοχαστής που έχει διεισδύσει με το έργο του σε ποικίλους κλάδους των ανθρωπιστικών επιστημών. Η ανθρωπολογία του δικαίου κατέχει κυρίαρχη θέση στα επιστημονικά ενδιαφέροντά του. Ο νέος αυτός κλάδος της νομικής επιστήμης χρησιμοποιεί, όπως και η εθνολογία του δικαίου¹, από την οποία προήλθε, τη συγκριτική μεθοδολογία². Δεν ασχολείται εντούτοις μόνο με τη μελέτη των σύγχρονων πρωτόγονων λαών. Νεώτεροι στοχαστές του χρησιμοποιούν τη συγκριτική μέθοδο για να φωτίσουν σύγχρονα φαινόμενα του δυτικού νομικού πολιτισμού³. Ο Alain Supiot ανήκει στη νέα αυτή γενιά ανθρωπολόγων του δικαίου. Στα πρόσφατα έργα του εξετάζει από ανθρωπολογική

¹ Η εθνολογία εξετάζει τον άνθρωπο στο πλαίσιο μιας περιφέρειας, μιας εθνότητας ή μιας κοινωνικής ομάδας ενώ η ανθρωπολογία εξετάζει τον άνθρωπο ως καθολική οντότητα. Βλ. σχετικά Boris Barraud, *Anthropologie juridique, La recherche juridique*. L'Harmattan, 2016, <https://hal-amu.archives-ouvertes.fr/hal-01367781/document>.

² Βλ. για τη σχέση του συγκριτικού δικαίου με την ανθρωπολογία του δικαίου, L. Rosen, *Comparative Law and anthropology*, σε M. Bussani, U. Matei, *The Cambridge Companion to Comparative Law*, Cambridge University Press, 2012, p. 72., E. Mertz, Mark Goodale, *Comparative anthropology of law*, σε D. Clark (ed), *Comparative Law and Society*, Elgar Sries: Research Handbooks in Comparative Law, 2012, και σε ηλεκτρονική μορφή <http://ssrn.com/abstract=1988908>, E. Μουσταΐρα, *Συγκριτικό Δίκαιο-Ανθρωπολογία του Δικαίου*, σε Αφιέρωμα Μνήμης στη Γιώτα Κραβαρίτου, Εκδ. Σάκκουλα, 2011, σ. 145 επ.

³ Στη γενιά αυτή ανήκουν μεταξύ άλλων αμερικανοί και Γάλλοι ανθρωπολόγοι όπως λ.χ. οι Sally Engle Merry, Laura Nader, Carol Greenhouse, Lawrence Rosen και Sally Falk N. Roulant, Ch. Eberhard, M. Alliot, Louis Dumon, B. Latour, P. Legendre, A. Supiot κ.α.

σκοπιά πτυχές της δυτικής νομικής παράδοσης, προσεγγίζοντας κριτικά τις επιπτώσεις που έχει σε αυτές η παγκοσμιοποίηση.

Στο έργο του με τίτλο *Homo Juridicus*, που κυκλοφόρησε το 2005⁴ ο Alain Supiot αναζητ την ανθρωπολογική λειτουργία του δικαίου. Το δίκαιο συνιστά, όπως υπογραμμίζει, ένα από τα κυρίαρχα κανονιστικά εργαλεία που εγκαθιδρύουν την ανθρώπινη ύπαρξη, εγγράφοντας τον άνθρωπο σε μια κοινότητα νοημάτων που τον συνδέει με τους όμοιούς του⁵. Στο Δυτικό Κόσμο οι κοινωνίες συγκροτούνται μέσω του δικαίου το οποίο συνδέει τα άτομα σε κοινότητες και προσδίδει νόημα στην ανθρώπινη ζωή⁶. Ο άνθρωπος, επισημαίνει ο Alain Supiot, είναι ένα ον μεταφυσικό. Υπάρχει τόσο στον κόσμο των πραγμάτων, όσο και στον κόσμο των συμβόλων⁷. Με το δίκαιο, οι βιολογικές διαστάσεις της ανθρώπινης ύπαρξης συνδέονται με τις συμβολικές της διαστάσεις⁸.

Ο Alain Supiot αποστασιοποιείται εξάλλου με σαφήνεια από τη διδασκαλία του νομικού θετικισμού. Θεωρεί το δίκαιο άρρηκτα συνδεδεμένο με τη δικαιοσύνη και τη δικαιοσύνη θεμελιώδες ανθρωπολογικό χαρακτηριστικό, υπογραμμίζοντας ότι σε όλες τις κοινωνίες υπάρχουν άνθρωποι που θυσιάζονται για κάτι που το θεωρούν δίκαιο⁹. Βέβαια, οι περί δικαιοσύνης αντιλήψεις αλλάζουν από τη μια γενιά στην άλλη καθώς και από μια κοινωνία στην άλλη. Το γεγονός ωστόσο αυτό δεν αναιρεί την ανάγκη μιας αναπαράστασης της δικαιοσύνης μέσω του δικαίου, η οποία ανεξάρτητα αν διαψεύδεται στην πράξη, επιτελεί πάντοτε την ίδια θεμελιώδη ανθρωπολογική λειτουργία: προσδίδει ένα κοινό νόημα στις πράξεις των ανθρώπων¹⁰. Όπως υπογραμμίζει ο Alain Supiot, το Δίκαιο δεν είναι προϊόν θείας αποκάλυψης ούτε εφεύρεση της επιστήμης. Είναι ένα έργο κατεξοχήν ανθρώπινο. Μια τεχνική

⁴ A. Supiot, *Homo Juridicus, Essai sur la Fonction anthropologique du Droit*, Seuil, 2005 στην αγγλική γλώσσα *Homo Juridicus, On the Anthropological Function of Law*, Transl., Saskia Brown, New York 2007. Βλ. επίσης τις σημαντικές κριτικές που έχει δεχθεί το βιβλίο αυτό από τους, Jérôme Michel ; *Petites Affiches*, 28/03/2006, no 62, σ. 1/3, E Gagnon, *Anthropologie et Sociétés*, 221-232, L. Boy, *Revue Trimestrielle de Droit Civil*, 2005, p. 676, O. Mongin, *Le droit, la religion, l'Etat: A propos de "Homo Juridicus" d'Alain Supiot*, *Esprit*, No 312 (2) Février 2005, 163-171, Ph. G. Ziegler, *24 Journal of Law and Religion*, 2008-2009, 769-773, P. Goodrich, *30 Comparative Labor Law & Pol'y Journal*, 2008-2009, p. 653 et s., και του ίδιου, *Law's Labour's Lost* σε *Modern Law Review*, 2009 296-312, G. Courtois, *L'institution du lien social: A propos des ouvrages d'Alain Supiot Homo Juridicus, Essai sur la Fonction anthropologique du Droit et Tisser le lien social*, Alain Supiot (éd), *54 Droit et Cultures, Revue Internationale interdisciplinaire*, 2007-2, σ. 243-249, Maksymilian Del Mar, *Law Culture and the Humanities*, 2009, σ. 325-329, J. Braun, *61 Industrial and Labor Relations Review*, 2008, σ. 582-583, R. Knox, *17 Historical Materialism*, 2009, σ. 286-299.

⁵ A. Supiot, *Homo Juridicus*, σ. 9

⁶ A. Supiot, *Homo Juridicus* σ. 86

⁷ A. Supiot, *Homo Juridicus* σ. 7.

⁸ A. Supiot, *Homo Juridicus* σ. 10.

⁹ A. Supiot, *Homo Juridicus*, σ. 9

¹⁰ A. Supiot, *Homo Juridicus*, σ. 10.

απαγόρευσης και ένα μέσο που επιτρέπει στους ανθρώπους να επικοινωνούν μεταξύ τους και με την κοινωνία¹¹. Γιατί όμως η ανθρωπολογική αυτή λειτουργία του δικαίου τείνει σήμερα να ανατραπεί.

Ο Alain Supiot απαντά στο ερώτημα αυτό, ξεκινώντας τους στοχασμούς του από την έννοια της δογματικής ανθρωπολογίας που διαμόρφωσε ο μέντοράς του ο ιστορικός του δικαίου και ψυχαναλυτής, Pierre Legendre¹². Σύμφωνα με τον Pierre Legendre σε όλες τις κοινωνίες ο ανθρώπινος λόγος έχει δογματικά θεμέλια¹³. Βασίζεται στις αναπόδεικτες εκείνες πεποιθήσεις στις οποίες υπεισέρχεται ο άνθρωπος με τη γέννησή του και οι οποίες δίνουν νόημα στην ύπαρξή του. Η μητρική γλώσσα, τα έθιμα, οι ιδέες των προγόνων, η αγάπη για την πατρίδα, το δίκαιο ως κυρίαρχος μηχανισμός θέσμισης της κοινωνίας, όλα αυτά τα στοιχεία που συμβάλλουν στη συγκρότηση του ανθρώπινου λόγου, αποτελούν τα δογματικά θεμέλια της κοινωνίας. Όπως υπογραμμίζει εύστοχα ο Alexis deTocqueville¹⁴, οι δογματικές πεποιθήσεις μπορεί να αλλάζουν μορφή και περιεχόμενο. Είναι ωστόσο αδύνατο να ζήσουμε χωρίς δογματικές πεποιθήσεις.

Ενώ όμως οι βιολογικοί οργανισμοί βρίσκουν στον εαυτό τους, τους θεμελιώδεις εκείνους κανόνες που διέπουν τη λειτουργία τους, οι κοινωνίες αναζητούν έξω από αυτές, σε μια τρίτη οντότητα, τα δογματικά θεμέλιά τους¹⁵. Στις αρχαϊκές κοινωνίες τον ρόλο της τρίτης οντότητας τον εκπλήρωνε η Εκκλησία. Στη Δύση αντίθετα η εκκοσμίκευση, που ξεκινά τον 11 μ Χ αιώνα με τη Γρηγοριανή επανάσταση¹⁶, είχε ως αποτέλεσμα το Κράτος να υποκαταστήσει την Εκκλησία στη λειτουργία του τρίτου εγγυητή των δογματικών θεμελίων της κοινωνίας. Έτσι, η αποδυνάμωση του Κράτους στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης επηρεάζει άμεσα τη λειτουργία του αυτή. Έχει προκαλέσει τη συρρίκνωσή της.

¹¹ A. Supiot, Homo Juridicus, σ. 24.

¹² P. Legendre, De la Société comme texte, Linéaments d'une anthropologie dogmatique, Fayard, 2001, του ίδιου, Anthropologie dogmatique. Définition d'un concept, σε: Ecole Pratique des Hautes Etudes, Section des Sciences Religieuses, Annuaire, τόμος 105, 1996-1997, 1996, σ. 23-43, B. Rappin, Le tout rationnel. L'irrationalité de la rationalité organisationnelle? Autour de l'anthropologie dogmatique de Pierre Legendre, Revue internationale de la psychologie et de gestion des comportements organisationnels, 2013/48, σ. 347-366.

¹³ Ο Supiot δεν αντιμετωπίζει αρνητικά τη δογματική. Αντίθετα, πιστεύει ότι προσδίδει νόημα στη ζωή μας.

¹⁴ A. de Tocqueville, De la démocratie en Amérique, II, I, chap.II : « De la source principale des croyances chez les peuples démocratiques » in Oeuvres, Galimard, t. II, 1992, 518.

¹⁵ A. Supiot, Homo Juridicus, σ. 14.

¹⁶ Harold Berman, Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition, Harvard University Press, 1983.

Για τον Alain Supiot η συρρίκνωση των δογματικών θεμελίων της κοινωνίας οφείλεται σε δύο πτυχές της παγκοσμιοποίησης που συνδέονται στενά μεταξύ τους: στον συμβατισμό και τη στη συμβατικοποίηση.

Ο όρος «συμβατισμός»¹⁷ έχει μια ιδεολογική χροιά. Υποδηλώνει, πιο συγκεκριμένα, την ιδεολογία εκείνη που θεωρεί τη σύμβαση ως την πλέον ολοκληρωμένη μορφή κοινωνικού δεσμού. Προτείνει για το λόγο αυτό την επικράτησή της, σε βάρος του νόμου, σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Δηλαδή όχι μόνο στην οικονομία, αλλά και σε οικονομικά μη μετρήσιμους τομείς, όπως η ιδιωτική σφαίρα και η οικογένεια. Δημιούργημα του υπερελευθερισμού και της αμερικανικής Σχολής «Δίκαιο και Οικονομία» (Law and Economics), ο συμβατισμός οραματίζεται μια κοινωνία στην οποία τα άτομα θα δρουν με αποκλειστικό γνώμονα τον ορθολογικό υπολογισμό των προσωπικών τους συμφερόντων.

Σε αντίθεση με τον συμβατισμό, ο όρος «συμβατικοποίηση»¹⁸ δεν έχει να κάνει με ιδεολογίες, αλλά εκφράζει κάτι πολύ πιο απτό και ορατό. Υποδηλώνει ειδικότερα τις επιπτώσεις του συμβατισμού στο δίκαιο των συμβάσεων. Ο Alain Supiot θεωρεί ότι η αποδόμηση της λειτουργίας του Κράτους, ως τρίτης οντότητας που εγγυάται την τήρηση των συμφωνηθέντων, δεν οδηγεί απλώς στη επικράτηση των ισχυρών σε βάρος των αδυνάτων. Επιφέρει επιπλέον μια επαναφεουδαλοποίηση της κοινωνίας¹⁹ γιατί προωθεί τη διείσδυση της σύμβασης σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, αμβλύνει τη διάκριση ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό και θέτει τα πρόσωπα κάτω από την άμεση εξουσία άλλων προσώπων. Επειδή εξάλλου στα σύγχρονα δίκαια τείνει να επικρατήσει η αρχή της «αποτελεσματικής παραβίασης της σύμβασης» (efficient breach of contract), που αμβλύνει τη διαφορά ανάμεσα στην τήρηση των συμφωνηθέντων και στην καταβολή αποζημίωσης λόγω της μη τήρησής τους, παρατηρείται να αναδύεται ένας κόσμος στον οποίο η αρχή της καλόπιστης εκτέλεσης των συμβάσεων παρακάμπτεται συστηματικά, προκειμένου να ικανοποιηθεί το αίτημα της αποτελεσματικής κατανομής των πόρων²⁰.

Ο Alain Supiot βέβαια δεν θεωρεί αμετάβλητο το περιεχόμενο των δογματικών πεποιθήσεων που ισχύουν σε μια κοινωνία. Το μόνο που είναι γι' αυτόν

¹⁷ A. Supiot, Homo Juridicus, σ. 142, 146, 202, του ιδίου, La fonction anthropologique du droit, Esprit, 1991, σ. 151.

¹⁸ A. Supiot, Homo Juridicus, σ. 147, 160, του ιδίου, La fonction anthropologique du droit, Esprit, 1991, σ. 151.

¹⁹ A. Supiot, Homo Juridicus, σ. 164-174.

²⁰ A. Supiot, Homo Juridicus, σ.174.

αμετάβλητο είναι η ανάγκη κάθε κοινωνίας να έχει τις δικές της δογματικές πεποιθήσεις. Για το λόγο αυτό καλεί τους νομικούς να επαναπροσδιορίσουν, με τη βοήθεια της ερμηνείας, τα δογματικά θεμέλια των δυτικών κοινωνιών²¹. Οι νομικοί οφείλουν να ανοίξουν τις πόρτες της ερμηνείας. Κεντρική μάλιστα θέση στην προσπάθειά τους αυτή πρέπει να έχει η ερμηνεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γιατί τα κείμενα που τα κατοχυρώνουν ενσωματώνουν θεμελιώδεις δογματικές αξίες του δυτικού νομικού πολιτισμού.

Όπως επισημαίνει ο Alain Supiot, η εντυπωσιακή εξέλιξη που γνωρίζουν σήμερα τα ανθρώπινα δικαιώματα, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ερμηνεία που τους έχει δοθεί. Πράγματι τα ατομικά δικαιώματα απέκτησαν το πλήρες νόημά τους με την προσθήκη των κοινωνικών δικαιωμάτων. Η αρχή της ουσιαστικής ισότητας, που εισήγαγαν τα κοινωνικά δικαιώματα, διευκόλυνε τα άτομα να κάνουν επιλογές και να ασκούν με αποτελεσματικό τρόπο τις ατομικές τους ελευθερίες. Η ερμηνεία εξάλλου της αρχής του κοινωνικού κράτους επέτρεψε στο δίκαιο να εξανθρωπίσει τον άκρατο ατομισμό, την εκβιομηχάνιση και την τεχνολογική εξέλιξη. Χάρη στην ερμηνεία της ρήτρας του κοινωνικού κράτους ενισχύθηκε η ασφάλεια των ανθρώπων, προήχθησαν η ελευθερία και η κριτική, ανατράπηκαν οι συσχετισμοί δυνάμεων και καθιερώθηκε η συμμετοχή των ατόμων και των ομάδων τους σε αποφάσεις που τους αφορούν.

Ο Alain Supiot ωστόσο δεν υιοθετεί μια φονταμανταλιστική αντίληψη για τα ανθρώπινα δικαιώματα²². Μολονότι δεν αμφισβητεί τον οικουμενικό χαρακτήρα τους, αρνείται να δεχτεί τη μονομερή επιβολή τους σε νομικές παραδόσεις που δεν ανήκουν στο δυτικό νομικό πολιτισμό. Κατά την άποψή του η οικουμενικότητα των θεμελιωδών δικαιωμάτων διασφαλίζεται μόνον μέσα από μια βαθύτερη ανάλυση του πολιτισμικού τους υπόβαθρου η οποία θα επιτρέψει να αναδειχθούν οι αξίες που συνθέτουν το συγκεκριμένο τους. Η νομική σύγκριση κατέχει κυρίαρχη θέση στην ερμηνευτική αυτή προσπάθεια γιατί μόνο με τη βοήθειά της μπορούν να αναδειχθούν οι κοινές αξίες των νομικών πολιτισμών και να καλλιεργηθεί ο διάλογος ανάμεσά τους.

Ο Alain Supiot καλεί επίσης τους νομικούς να επιστρέψουν στις κοινές ανθρωπιστικές ακαδημαϊκές παραδόσεις της διεπιστημονικής νομικής έρευνας. Το άνοιγμα των θυρών της ερμηνείας, που προτείνει, σημαίνει αναγνώριση της αξίας της

²¹ A. Supiot, *Homo Juridicus*, σ.179 επ.

²² A. Supiot, *Lier l'humanité: du bon usage des droits de l'homme*, Esprit, 2005

νομικής επιστήμης και της διδασκαλίας καθώς και αναγνώριση της δογματικής ως πηγής έμπνευσης κατά την ερμηνεία του νόμου. Η κειμενική παράδοση του νόμου, οι πραγματείες και οι κρίσεις, οι ποιητικές και οι λογοτεχνικές πηγές, τα νομικά δάνεια και οι κατ'άρθρον ερμηνείες, όλα εκείνα τα δεδομένα που αντιπροσωπεύει και μεταφέρει η παράδοση, θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης, ελέγχου και περισυλλογής²³.

Εκτός όμως από τον διάλογο της νομικής επιστήμης με τις ξένες νομικές παραδόσεις καθώς και με κλάδους των ανθρωπιστικών επιστημών, ο Alain Supriot έχει προάγει επίσης, με το έργο του, τον σφαιρικότερο διεπιστημονικό διάλογο. Έχει φέρει έτσι τα νομικά σε επαφή όχι μόνον με τις ανθρωπιστικές επιστήμες, αλλά και με κλάδους των θετικών επιστημών. Τα δύο διεπιστημονικά ερευνητικά κέντρα που ίδρυσε και διηύθυνε στη Νάντη καθώς και η θητεία του στο Collège de France του έδωσαν την ευκαιρία να διεξάγει αυτόν τον ευρύτερο διεπιστημονικό διάλογο. Να προσεγγίσει δηλαδή το δίκαιο από μια ευρύτερη σκοπιά. Για τον λόγο αυτό, ο Alain Supriot δεν ενσαρκώνει μόνο το πρότυπο του Homo Juridicus. Ενσαρκώνει επίσης τον σύγχρονο οικουμενικό άνθρωπο. Το πρότυπο του Homo Universalis του 21 αιώνα. Η μακρόχρονη έρευνά του στο κοινωνικό δίκαιο και σε άλλους κλάδους του δικαίου και της νομικής επιστήμης, η βαθιά ουμανιστική του παιδεία, η διεπιστημονικότητά του και ο υποδειγματικός τρόπος με τον οποίο έχει προσεγγίσει τις ξένες νομικές παραδόσεις, όλες αυτές οι αρετές συνιστούν τους λόγους για τους οποίους τιμάται σήμερα ο καθηγητής κ. Alain Supriot με τον τίτλο του επίτιμου διδάκτορα της Νομική Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Αξιότιμε κύριε καθηγητά. Αγαπητέ Alain. Είχα την τύχη να γνωρίσω το έργο σας κατά τα πρώτα χρόνια της ακαδημαϊκής μου καριέρας, όταν εκπονούσα τη διδακτορική διατριβή μου στο συγκριτικό δίκαιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Αργότερα όταν ανέλαβα ως λέκτορας της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου τη διδασκαλία του Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Δικαίου μπόρεσα να μελετήσω τις αμέτρητες δημοσιεύσεις σας στον κλάδο αυτό. Η συνδιδασκαλία μου όμως με τη Γιώτα Κραβαρίτου ήταν αυτή που με έφερε, τα χρόνια του 2000, σε επαφή με το σημαντικό έργο σας στον τομέα της ανθρωπολογίας του δικαίου.

²³ P. Goodrich, 30 Comparative Labor Law & Pol'y Journal, 2008-2009, σ. 653 επ.

Αναπολώ με μεγάλη συγκίνηση εκείνες τις μέρες και μελαγχολώ βαθειά που η Γιώτα δεν βρίσκεται πια ανάμεσά μας. Θα χαιρόταν τόσο πολύ με την αναγόρευση αυτή!

Αισθάνομαι τέλος μεγάλη τιμή που η Νομική Σχολή του ΑΠΘ μου έδωσε την ευκαιρία να εκφωνήσω αυτόν τον έπαινο προς τιμήν σας και θα ήθελα με την ευκαιρία αυτή να ευχαριστήσω τις και τους συναδέλφους μου γι'αυτή την τιμή, καθώς και να απευθύνω τις θερμές μου ευχαριστίες σ'εσάς προσωπικά γιατί αποδεχτήκατε την πρόταση που σας έγινε να αναγορευθείτε επίτιμος διδάκτορας της Σχολής μας. Σας ευχαριστώ θερμά που ήρθατε και εύχομαι ολόψυχα σ'εσας, στη σύζυγο και στους δικούς σας , υγεία, μακροημέρευση και δημιουργικότητα σε όλους τους τομείς της ζωής.

Θεσσαλονίκη 3 Μαΐου 2017